

STRÄCKSTUDIER PÅ ÄSSÖN 1981

STAFFAN BENSCH

År 1981 blev det sjunde verksamhetsåret på Ässön. Verksamheten ingår sedan flera år i ett samarbetsprojekt mellan drygt 20 nordiska fågelstationer där invasionsfåglarnas flyttning studeras. För närmare detaljer kring sträckstudier-na på Ässön hänvisas till Johansson (1976).

Förutom den sedan 1975 standardiserade fångstverksamheten vilken innefattar alla lördagar och söndagar under perioden 1.8 - 31.10, då ringmärkning bedrivs på 20 fasta nätplatser från gryning till kl 10.00, utfördes 1981 daglig ringmärkning med samma rutiner från 22.8 - 19.10. Under nämnda period utfördes också daglig sträckräkning femton minuter per timma parallellt med nätfångsten.

Motivet till den kontinuerliga bevakningen under 1981 var att täcka in huvudparten av den tidsperiod då de s k invasionsarterna passerar. För några arter, så som gråsiska, domherre och sidensvans kan dock väsentliga delar av sträcket ha passerat efter perioden. Den utökade bevakningstiden kommer också att underlätta utvärderingen av de ringmärkningssiffror som har och skall sam-las in under de tio år som i första hand avsatts för projektet (1975-84). Vi-dare erhålls ett mått på säkerheten i den stickprovsmässiga ringmärkningen un-der helgerna. En fråga som är nog så viktig när man betraktar årsvariationerna. Uppgifter härom kommer att redovisas i ett annat sammanhang.

Sträckräkningen 1981

Från 22.8 - 18.10 utfördes sträckräkning från bron som förbinder södra Äss-ön med fastlandet dagligen en kvart per timma. I början skedde starten kl 05.40 (sommartid). Mot slutet av perioden påbörjades observationerna kl 07.00. Bevak-ningen varade till kl 10.00 varje dag (fyra till fem räkningspass) utom 29 au-gusti, 1 september samt 7, 8 och 10 oktober då räkningen avbröts p g a dåligt väder.

Roos (1979) framhåller att daglig sträckräkning en kvart per timma bör ge en god bild av såväl artsammansättningen som de dagliga variationerna, åtmin-stone vad det gäller arter som uppträder talrikt. Sträcket mellan räknings-passen har också räknats men mer summariskt. För vissa arter bl a gäss, änder och rovfåglar är nog denna metod att föredra vid Ässön framför kvarträkningen eftersom man under ringmärkningsarbetet har en relativt god överblick av sträcket av dessa arter.

Ässöns sydspets sedd från norra brofästet. Några fångstnät är placerade omedelbart till höger om vägen. Foto Bo Runesson

Nedan följer en översiktlig sammanställning av sträcket. Arterna har delats in i grupperna "sjöfåglar", "rovfåglar" och "duvor, hackspettar och tättingar" på grundval av gruppernas sinsemellan olika uppträdande under sträcket förbi Ässön. I tabell 1 redovisas antalet dagsträckande fåglar av 20 valda arter uppdelade på tiodagarsperioder.

Sjöfåglar (lommar, doppingar, andfåglar, vadare och måsfåglar)

För flertalet sjöfåglar utgör Hjälmarens med sin öst-västliga sträckning en förmedlande länk mellan Östersjön och Västerhavet (Gyllin & Källander 1963). Följaktligen har sjöfågelsträcket förbi Ässön huvudsakligen en västlig kurs om hösten. Undantag är storlom som vanligen passerar Ässön österut och sädgås som närmast har en rakt sydlig sträckriktning. Sädgässen ses ofta på långt håll sträcka söderut ett par kilometer öster om Ässön.

Antalsmässigt är sjöfågelsträcket förbi Ässön blygsamt. Totalt inräknades 2 101 ex under 15-minuterspassen varav 55 % skrattnås, 9 % fiskmås, 7 % blås-and, 5 % sädgås och lika stor andel fisktärnor. Enda vadararten som noterades i några större antal var kärrsnäppa som svarade för 2,1 % av totalsumman. Fisktärnans sträcktopp samt huvuddelen av vadarnas sträckperiod infaller dock före 22 augusti då räkningen startade och omvänt infaller sträckperioden för sångsvan, knipa och storskrake till stor del efter räkningsperioden.

Tabell 1. Antal dagsträckande fåglar av 20 valda arter vid Ässön hösten 1981 under 15-minuterspassen (en kvart/timme från gryning till kl 10.00) per dekad. Observera att sista perioden (11-18.10) endast rymmer åtta dagar.

Art	22-31.8	1-10.9	11-20.9	21-30.9	1-10.10	11-18.10	Summa
Sparvhök	2	1	6	13	9	0	31
Fjällvråk	0	0	0	0	7	11	18
Kärrensäppa	3	30	5	3	2	1	44
Skrattmå	241	360	316	49	77	117	1 160
Fisktärna	82	26	2	0	0	0	110
Ringduva	11	11	330	781	1 436	116	2 685
Större hackspett	1	2	4	4	3	5	19
Ångspiplärka	0	0	6	192	102	18	318
Björktrast	0	0	2	130	91	1 988	2 211
Rödvingetrast	1	1	6	90	85	4 109	4 292
Kungsfågel	0	3	0	30	180	53	266
Svartmes	10	2	2	5	15	13	47
Blåmes	0	7	92	52	33	42	226
Nötskrika	0	1	34	82	68	17	202
Bo/bergfink	96	536	504	17 289	6 921	263	25 609
Grönsiska	9	352	596	3 366	1 516	93	5 932
Loxia sp	2	16	0	14	17	4	53
Domherre	0	0	0	1	13	75	89
Gulspär	0	2	9	98	36	69	214
Sävsparv	12	16	40	144	32	0	244
Summa	470	1 366	1 954	22 343	10 643	6 994	43 770

Av i Närke mer sparsamma sträckare noterades 22 prutgäss mot sydväst 16 september, en storskarv västerut 14 september och en alfågel österut 13 oktober.

Rovfåglar

Eftersom rovfågelsträcket över Ässön är ganska ringa och stora delar passerar efter kl 10.00 då räkningen avslutats för dagen, så ger kvarträkningen en osäker bild av sträcket. Som tidigare nämnts har man en ganska god överblick av rovfågelsträcket under ringmärkningsarbetet och då besöket nästan dagligen varat till kl 12.00 redovisas de siffror som inräknats under hela dagen.

Totalt noterades 409 rovfåglar varav 150 ormvråkar, 67 sparvhökar, 42 fjällvråkar och 41 bivråkar. Bästa sträckdagen var 12 september då 84 ormvråkar och 17 bivråkar inräknades. Alla bivråkar, förutom ett ex 30 september, passerade före 15 september. Knappt 90 % av alla ormvråkar inräknades i september medan alla fjällvråkar noterades i oktober. Sparvhökar noterades regelbundet från slutet av augusti och var som talrikast runt månadsskiftet sept/okt. Av övriga kan nämnas nio stenfalkar, fem tornfalkar och en kungsörn 14 oktober.

Duvor, hackspettar och tättingar

Småfågelsträcket över Ässön är åtminstone för vissa arter jämförbart i antal med de kända svenska sträcklokalerna. Detta gäller exempelvis för bo- och bergfink, grönsiska, rödvingetrast och björktrast samt för dåliga flygare såsom nötskrika och mesar. Sträcket av svalor, pipplärkor, ärlor och stare är däremot relativt svagt. För hackspettar, mesar, kungsfåglar och nötskrikor utgör Ässön en mycket god sträckledare. Fåglarna följer ön så långt som möjligt och slår gärna till i de ytterst belägna träden innan de fortsätter över det 300 meter breda sundet till fastlandet.

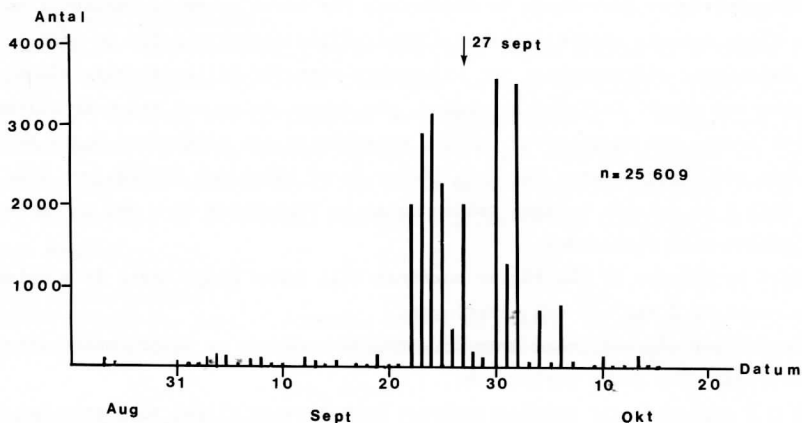
Totalt inräknades 44 740 fåglar bokförda till denna grupp under 15-minuterspassen varav 57 % var bo- och bergfinkar.

Nedan följer några allmänna drag beträffande sträcket av duvor, hackspettar och tättingar över Ässön hösten 1981.

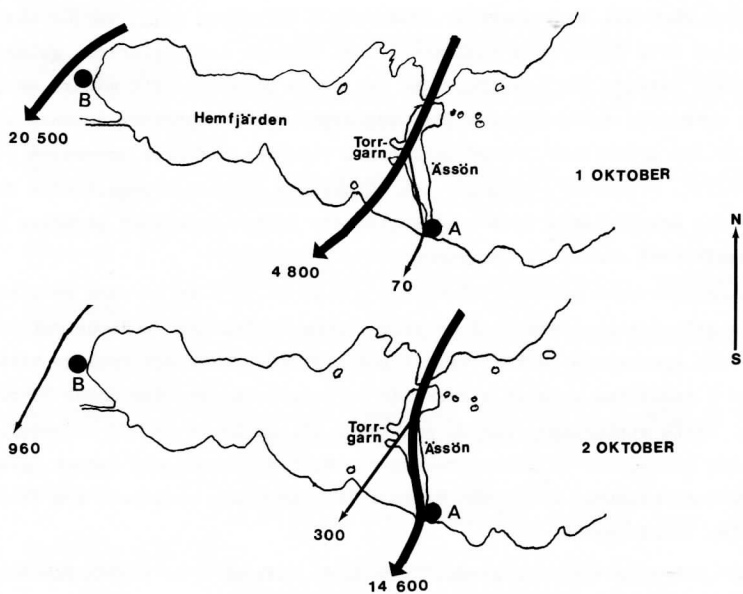
T o m 3 september var småfågelsträcket mycket svagt vilket till stor del berodde på den rådande väderlekssituationen med svaga till måttliga vindar från nordsektorn och högtrycksbetonat väder. Detta leder till att småfågelsträcket passerar på hög höjd och inte går att registrera från marken och det påverkas ej heller nämnvärt av topografin (Alerstam & Ulfstrand 1975) varför någon koncentration över Ässön inte stod att finna. Enstaka trädpiplärkor, gulärlor och ladusvalor svarade för huvuddelen av det svaga sträcket. Ett mindre antal nötkräkor noterades runt månadsskiftet aug/sept. Den 4 september ändrade sträcket karaktär och grönsiskor, bergfinkar och i viss mån bofinkar noterades i sträckprotokollet. Ringduvor, blåmesar och nötskrikor noterades regelbundet fr o m den 14 och ängspiplärka fr o m 17 september. Större hackspett sträckte sparsamt men regelbundet under hela perioden.

Den intensivaste perioden blev 22.9 - 6.10 då 94 % av bo- och bergfinkarna, 84 % av grönsiskorna samt 79 % av ringduvorna inräknades. Vindarna var huvudsakligen från sydsektorn (W-ESE) vilket positivt påverkade det synliga sträcket. I figur 1 redovisas antalet sträckande bo/bergfinkar per dag under 15-minuterspassen. Bästa sträckdagen var 30 september (figur 1) då 15 000 bo/bergfinkar och 3 200 grönsiskor (15-minuterssummorna multiplicerade med faktor fyra) passerade. Dagarna innan rådde tät dimma vilket bromsade sträcket, som utlöstes då sikten förbättrades.

Fink- och sisksträckets geografiska detaljförlopp över västra Hjälmaren kan variera avsevärt från dag till dag, se figur 2. Vindstyrka, vindriktning och sikt torde vara de styrande faktorerna. Vissa dagar lämnar flertalet bo- och bergfinkar och betydande delar av grönsiskorna Ässön redan vid Torrgarn med sydvästlig kurs och passerar därmed inte södra udden. Detta försvårar räkningen avsevärt eftersom avståndet blir stort, c 1,5 km. Som exempel kan nämnas 1 ok-

Figur 1. Antal dagligen inräknade bo/bergfinkar vid Ässön under 15-minuterspassen 22.8 - 18.10 1981. Pilen markerar mediandatum.

Figur 2. En schematisk skiss av sträcket av bo/bergfink förbi Hemfjärden 1 och 2 oktober 1981 kl 06.10-08.00 resp 06.15-09.00 registrerat från södra Ässön (A) och Rynningeviken (B). Pilarna markerar sträckvägarna och nedanför dessa anges antalet på resp lokal. Siffrorna på Ässön baseras på 15-minuterssumorna multiplicerade med faktor fyra.

tober då 20 500 sträckande finkar inräknades vid Rynningeviken (Håkan Karlsson muntligen), 8 km väster om Ässön, medan 4 800 inräknades över Torrgarn men endast 70 ex över bron. Den 2 oktober rådde ett närmast omvänt förhållande (se figur 2).

Den 12 och 13 oktober nåddes mycket höga dagssummor för björk- och rödvingetrast. Den 13 inräknades på 15-minuterspassen 2 509 rödvingar och 760 björktrastar vilket multiplicerat med faktor fyra ger en dagssumma på c 10 000 resp c 3 000 exemplar. Under de två dagarna inräknades 92 % av höstens rödvingetrastar och 64 % av björktrastarna. Lavinsträck av trastar har tidigare beskrivits av bl a Roos (1978). Den 30 oktober 1977 noterades 45 000 rödvingetrastar (96 % av årssumman) på utsträck vid Falsterbo. Roos menar att en komplicerad samverkan mellan olika vådersystem var den bakomliggande orsaken till lavinsträcket 30 oktober 1977. Vid Ässön förefaller orsaken till sträckrörelsen 12 och 13 oktober vara förflyttning från länsade matförråd. I ett skogsparti strax norr om udden med ett stort antal fruktbärande rönnar rastade fr o m 10 oktober tusentals trastar. Uppskattningsvis var antalet som störst den 12 och vid middagstid den 14 hade så gott som alla lämnat området. Av rönnbären återstod då endast några procent.

Fr o m 15 oktober noterades dagligen kajor, kråkor och enstaka råkor men sträcktoppen för nämnda arter inföll sannolikt efter 18 oktober då räkningen avbrutits. Små sällskap av gråsiskor noterades fr o m den 9 och sidensvansar fr o m 11 oktober.

Övriga observationer

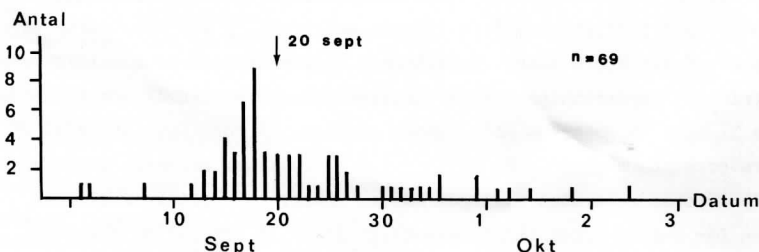
Av övriga observationer kan nämnas tre videsparvar runt månadsskiftet augusti/september. En spetsbergsgås flög tillsammans med 16 sädgäss söderut 22 september och samma dag sågs en årsunge av havsörn. Ett tiotal havstrutar fanns runt ön under hela perioden. Svärta och bergand noterades vid vardera ett tillfälle i oktober. Färre salskrakar har observerats än normalt, blott tre iakttagelser gjordes i oktober.

Ringmärkningen 1981

Under 1981 ringmärktes totalt 4 674 fåglar av 51 arter varav 1 659 under ordinarie tid för projektet. Dessutom har 700 fåglar kontrollerats en eller flera gånger. Under året utnyttjades 8 150 nättimmar vilket är i runda tal 3 000 fler än genomsnittet för åren 1975-80. Per nättimme ringmärktes 0,57 fåglar vilket är betydligt lägre än medelvärdet för övriga år. Orsaken till årets låga medelfångst per nättimme jämfört med tidigare år är till stor del en större fångstinsats i oktober, då dagssummorna är betydligt lägre än i augusti och september.

Nya ringmärkningsarter blev spillkråka och kärrsångare varav tre årsungar fångades vid månadsskiftet aug/sept. Fångstlistan omfattar nu 88 arter. Av andra ovanliga fångster kan nämnas en kungsfiskare 16 oktober. Följande arter fångades i mer än hundra exemplar: kungsfågel 961, rörsångare 945, lövsångare 659, blåmes 414, grönsiska 242, rödhake 228, sädesärta 197, sävsparv 126, bergfink 118 och sävsångare 109. Av övriga totala fångstsiffror kan nämnas järnsparv 47, gärdsmyg 12, blåhake 5, rödvingetrast 52, trädgårdssångare 49, gransångare 69, svartvit flugsnappare 30, stjärtmes 21, svartmes 21 och slutligen nötskrika 3.

De märkta gransångarnas tidsmässiga fördelning framgår av figur 3. Huvudparten passerade i andra hälften av september och sträcket kulminerade omkring 20 september.

Figur 3. Antal dagligen ringmärkta gransångare på Åssön hösten 1981. Pilen markerar medianfångstdatum.

Resultat från den standardiserade ringmärkningen

I tabell 2 redovisas märksiffror för några valda arter och nedan ges några kommentarer till siffrorna i tabellen. För vissa arter lämnas också uppgifter om höststräckets allmänna förlopp. Ringmärkningssiffrorna avser de som insamlats under den ordinarie tiden för projektet, d v s lördagar och söndagar (jfr sid 2). Under alla år har dock märkning ägt rum periodvis och oregelbundet även utanför ordinarie projekttid, speciellt under 1981 då fångsten pågick dagligen fr o m 22 augusti. Detta innebär att fåglar märkta under någon av de fem vardagarna och kontrollerade under helgdagarna borde ingå i summorna, som då blir något högre. Denna korrigering är ännu inte gjord vilket bör ihåggas vid jämförelser i tabell 2.

RÖDHAKEN. 44 ex ringmärktes vilket är en halvering av fjolårets toppnotering. Höstens tre bästa fångstdagar inföll dock på vardagar (19 ex 22.9, 24 ex 24.9 och 12 ex 25.9) vilket gör årssumman på 44 ex något för låg för att vara representativ för hösten.

RÖRSÅNGAREN. 365 ex ringmärktes vilket är det exakta medelvärdet för åren 1975-1981 om man borträknar toppåret 1976 då 813 exemplar märktes.

Tabell 2. Ringmärkningssiffror för vissa arter vid Ässön 1975-81 under ordinarie tid för projektet (lördagar och söndagar från gryning till kl 10.00 respektive 11.00 (sommartid) perioden 1.8-31.10.

Art		1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981
Sädesärla		236	100	106	194	101	192	67
Gårdsmyg		8	4	4	4	0	4	4
Rödhake		50	36	25	46	51	80	44
Sävsångare		134	170	37	55	56	82	43
Rörsångare		458	813	114	376	370	505	365
Trädgårdssångare		39	51	11	49	49	27	18
Svarthätta		20	18	9	6	13	25	9
Gransångare		11	11	3	9	8	6	19
Lövsångare		182	521	237	294	284	364	317
Kungsfågel		619	31	35	31	25	47	351
Stjärtmes		7	17	8	12	5	7	0
Entita		20	7	0	4	2	2	0
Talltita		26	11	4	5	24	36	3
Svartmes		83	8	3	13	20	14	4
Blåmes		214	144	112	196	156	107	77
Talgoxe		51	86	40	69	60	81	30
Trädkräpar		8	11	1	3	5	3	4
Bergfink		25	1	1	2	3	2	55
Grönsiska		82	6	367	5	8	28	92
Sävsparv		126	150	9	110	34	57	62
Summa	aug	1 046	1 593	503	931	682	1 114	807
	sept	942	519	538	510	582	516	549
Samtliga arter	okt	580	190	175	188	115	167	303
	totalt	2 568	2 302	1 216	1 629	1 379	1 797	1 659

STJÄRTMES. Under ordinarie projekttid ringmärktes ingen stjärtmes 1981. Där- emot kontrollerades 10 av de 21 ex som märktes utanför projekttiden. På sträck noterades arten vid ett tillfälle nämligen 10 ex 20.9.

TALLTITA. Mycket svag sträckrörelse registrerades. Endast 3 ex märktes vilket är i nivå med bottenåren 1977 och 1978. Enstaka eller små sällskap noterades på sträck fyra dagar i oktober.

SVARTMES. Endast 4 ex märktes vilket är den lägsta årssumman hittills. På sträck noterades arten regelbundet perioden 24.8 - 12.9 för att därefter nästan helt saknas fram till 30.9 varefter små sällskap åter noterades perioden ut.

BLÅMES. Höstens ringmärkningssiffra, 77 ex, är den lägsta under alla år. Då höstens fem bästa fångstdagar inföll på vardagar är inte årssumman representativ. Beräknat utifrån materialet som dagligen insamlats perioden 22.8 - 19.10 borde årssumman för helgmärkningen vara något högre, c 110 ex. Sträckande fåglar noterades nästan dagligen fr o m 12.9, maximalt 80 ex 15.9.

Uppgifter om kön, ålder, vingmått och ruggning av täckare har samlats in på 360 fåglar. Resultaten kommer att presenteras i ett annat sammanhang.

TALGOXE. 30 ex ringmärktes vilket är den lägsta årssumman hittills. Grundat på samma resonemang som för blåmes har en representativ årssumma beräknats till c 45 ex. Sträckande fåglar noterades regelbundet men sparsamt fr o m 15.9, maxi- malt 15 ex den 6, 12 och 15 oktober.

De låga märksiffrorna för både talgoxe och blåmes är något förvånande med hänsyn till att båda arterna registrerades i rekordantal vid häckfågeltaxeringen i Sörön 1981, se sidan 35.

KUNGSFÅGEL. 351 ex märktes vilket gör 1981 till ett kungsfågelår i klass med 1975. Arten fångades regelbundet fr o m 2.9, dagligen fr o m den 18 och talrikt fr o m 25.9. Antalet ökade sedan succesivt och kulminerade 6.10 då 159 ex märktes varefter sträcket snabbt ebade ut. Endast 10 % av årssumman fångades efter 6.10. Den 4 och 6 oktober kontrollerades kungsfåglar märkta i Norge på Jomfruland (19.9 1980) resp Utsira (30.3 1981).

Förhållandet mellan andelen hanar och honor var 1,09 vilket överensstämmer med publicerade uppgifter från Hammarö (Ehrenroth & Lundin 1976) och Falsterbo (Karlsson 1980).

GRÖNSISKA. 92 ex fångades varav 84 % före 20.9. Under den mest sträckintensiva perioden, 22.9 - 6.10 passerade flertalet siskor snabbt förbi udden utan att rasta och därmed låta sig fångas, se tabell 1.

BERGFINK. Årets rekordhög fångst, 55 ex kan endast jämföras med 1975 då 25 ex ringmärktes. Anmärkningsvärt är att 86 % fångades i augusti innan sträcket tagit sin början, se figur 1. 1975 fångades 10 av de 25 fåglarna i augusti. Arten häckar inte regelbundet i Närke (Sveriges fåglar 1978).

Referenser

- Alerstam, T & Ulfstrand, S. 1975. Diurnal migration of passerine birds over south Sweden in relation to wind direction and topography. *Ornis Scandinavica* 6:135-149.
- Ehrenroth, B & Lundin, J. 1976. Höstflyttande kungsfåglar (*Regulus regulus*) vid Hammarö fågelstation - könsfördelning, återfynd och kontroller. Årsrapport 1975 från Hammarö fågelstation, s 21-22. Karlstad.
- Gyllin, R & Källander, H. 1963. Några marina fågelarters uppträdande i Närke. *Fauna och flora* 58:1-17.
- Johansson, L. 1976. Sträckstudier på Ässön. I Verksamheten vid Kvismare fågelstation 1975, s 3-7. Örebro.
- Karlsson, L. 1980. Kungsfågeln höstflyttning över Falsterbo: tidtabell, könskvot och årliga fluktuationer. *Anser* 19:139-146.
- Roos, G. 1978. Sträckräkningar vid Falsterbo hösten 1977. *Anser* 17:69-89.
- 1979. Betydelsen av daglig observationsinsats vid sträckräkningar - en metodstudie. *Anser* 18:253-262.
- SOF. 1978. Sveriges fåglar. Stockholm.